
EDUKACYJNY I POZNAWCZY WYMIAR TURYSTYKI I PODRÓŻOWANIA

IWONA BŁASZCZAK

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WYCIECZKA JAKO METODA PRACY WYCHOWAWCZEJ UNIwersYTETU LUDOWEGO W KONCEPCJI FELIKSA POPŁAWSKIEGO

A TRIP AS AN EDUCATIONAL WORKING METHOD OF FOLK HIGH SCHOOL
IN FELIKS POPŁAWSKI'S CONCEPTION

Co tak naprawdę ciągnie człowieka w świat?

Czy jest to może potrzeba nieustannego dziwienia się...?

Ryszard Kapuściński

Wstęp

Nie jest przypadkiem, że w powstałych w okresie XX-lecia międzywojennego polskich uniwersytetach ludowych od początku ich działalności turystyka cieszyła się dużym uznaniem zarówno wychowawców, jak i samej młodzieży. Uniwersytety ludowe (UL) wykorzystywały turystykę edukacyjną jako jedną z wartościowych metod wychowania młodzież wiejskiej oraz jako swoisty regulator stosunków międzyludzkich i samookreślenia jednostki ludzkiej.

Podjęcie trudu opracowania oraz przybliżenia idei i koncepcji wychowania Feliksa Popławskiego, realizowanej w UL, ma na celu ukazanie trafności, piękna i aktualności jego poglądów na szerokie zastosowanie turystyki edukacyjnej w pracy dydaktyczno-wychowawczej, w kontakcie z przyrodą, ludźmi i ich kulturą, z zabytkami cywilizacji i śladami przeszłości.

W roku 2011 przypadła 90. rocznica powstania polskich uniwersytetów ludowych oraz 112. rocznica urodzin F. Popławskiego, współtwórcy polskich uniwersytetów ludowych. Wydarzenie to stanowi doskonałą okazję do refleksji i przypomnienia pionierskiej działalności tego wspaniałego wychowawcy, nauczyciela i społecznika.

Popławski podkreślał, że podróże dają człowiekowi możliwość doświadczania czegoś niezwykłego, dzięki czemu możemy lepiej zrozumieć nie tylko otaczający nas świat, ale

przede wszystkim nas samych. W uniwersytecie ludowym młodzież odkrywała to, co można zdefiniować jako głębię egzystencjalną, uzyskaną w czasie turystycznych kontaktów. Potrzeba poznawania świata jest przecież jednym z najgłębszych i najcenniejszych ludzkich pragnień. Sposoby jej zaspokajania są różnorodne, a jednym z nich jest doceniana przez wychowawców uniwersytetu ludowego turystyka. Źródłem tej potrzeby jest przekonanie o pięknie, różnorodności i niezwykłości świata, jak również o tym, że kontakt z nim może się stać źródłem radości i szczęścia¹.

Tak rozumiana edukacja turystyczna, która była realizowana w UL w okresie XX-lecia międzywojennego, wskazuje na aktualność tych idei, ponieważ oparta była ona na zasadzie permanentnego uczenia się rozwiązywania problemów turystycznych podczas wycieczek, ciągłego poznawania nowych ludzi, miejsc, sytuacji, obiektów kulturowych i przyrodniczych. W UL dostrzegano nieustanną potrzebę kształtowania wśród słuchaczy takich postaw, które wyrażają się zaangażowaniem w życie własnego środowiska, narodu, a także umiejętnością otwierania się na inne społeczności i kultury. Uniwersytety ludowe, jako instytucje edukacji dorosłych, pielęgnowały przeświadczenie o doniosłym znaczeniu kultury chłopskiej dla dalszego rozwoju kultury ogólnonarodowej. Szczególną zasługą tych instytucji oświatowych było pełne zaangażowanie w proces upowszechniania i pielęgnowania wartości kultury chłopskiej. Poznanie tej kultury, m.in. poprzez turystykę, obcowanie z nią, podkreślenie jej wartości, miało na celu kształtowanie u młodego pokolenia chłopów poczucia własnej wartości, godności i wiary w swoje siły.

Popławski uważał, że uniwersytety ludowe powinny pełnić w środowisku wiejskim funkcję społeczną i wychowawczą oraz dążyć do gruntownych przeobrażeń wsi.

Geneza i idea powstania uniwersytetów ludowych w Polsce

Pod koniec XIX w. dotarły do Polski idee Mikołaja Fryderyka Seweryna Grundtviga, twórcy duńskich uniwersytetów ludowych. Spotkały się one wówczas ze specyficznymi problemami i dążeniami wsi polskiej oraz całej kultury narodowej. Duńskie uniwersytety ludowe realizowały ideę edukacji kulturalnej młodych chłopów, którą M.F.S. Grundtvig uznał za najważniejszy czynnik przygotowujący ludność wiejską do kulturalnego i narodowego odrodzenia Danii. Ten wybitny uczyony łączył ideę uczestnictwa w kulturze z ideą twórczego udziału chłopów w kształtowaniu ojczystych dziejów oraz dziejów ludzkości, chciał porwać młodzież duńską drugiej połowy XIX w. dla ratowania Danii. Kraj ten znalazł się na skraju przepaści. Ulegając kulturze niemieckiej, zaprzepaścił kulturę własną, ojczystą mowę, zatracał znajomość historii własnego narodu i wartości kultury, które głęboko tkwiły jeszcze w masach ludowych. M.F.S. Grundtvig sądził, iż uratować Danię przed utratą tożsamości może jedynie młode pokolenie chłopów. W tym celu stworzył plan wychowania, który w krajach skandynawskich był urzeczywistniany od 1844 r. Jemu właśnie zawdzięczają te państwa wysoki poziom kulturalny mas ludowych oraz głębokie podstawy demokracji,

¹ I. Błaszczak, *Rola UL w upowszechnianiu kultury chłopskiej poprzez turystykę*, [w:] *Wielokulturowość w turystyce*, red. E. Puchnarewicz, Wyd. WSTiJO, Warszawa 2010, s. 114.

na jakich opiera się dzisiejsze życie społeczne tych krajów. Wkrótce placówki podobne do uniwersytetów ludowych typu grundtvigowskiego zaczęły powstawać na całym świecie, również w Polsce.

Wraz z odzyskaniem niepodległości przez Polskę wzmogło się zainteresowanie różnych środowisk oświatowych koncepcją wychowawczą realizowaną w duńskich uniwersytetach ludowych. Już w 1872 r. w Poznaniu, jako reakcja na germanizację, powstało Towarzystwo Oświaty Ludowej (TOL), a po jego likwidacji Towarzystwo Czytelni Ludowych (TCL) w 1880 r., któremu udało się przetrwać do czasów II Rzeczypospolitej. W 1881 r. w Małopolsce z inicjatywy Adama Asnyka powstaje Towarzystwo Szkoły Ludowej (TSL)².

Na tym tle trzeba dostrzegać okoliczności i uwarunkowania przyswajania idei grundtvigowskich na ziemiach polskich. Na terenach zaboru rosyjskiego Królestwa Kongresowego zasadnicze znaczenie miała inicjatywa zakładania ludowych szkół rolniczych przez Jadwigę Dziubińską, działaczkę PSL „Wyzwolenie”. Pierwsze placówki tego rodzaju dla dorosłej młodzieży wiejskiej zostały utworzone w Pszczelinie w 1900 r., w Kruszynku – 1903 r. oraz w Sokółku – 1909 r. J. Dziubińska powołała w 1927 r. Uniwersytet Ludowy w Sokółku, który spełniał rolę szkoły ćwiczeń dla słuchaczek seminarium nauczycielskiego.

Wymienione placówki wychowawcze dla dorosłej młodzieży wiejskiej pozostawały w zasięgu oddziaływania ruchu ludowego, który w warunkach zaborów nie mógł stworzyć organizacji politycznej, natomiast po roku 1918 skrzystalizował się jako Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”³. Inną interesującą inicjatywę, wiążącą bezpośrednio powstanie placówek pod nazwą „uniwersytet ludowy”, należy utożsamiać z poznańskim Towarzystwem Czytelni Ludowych, pod opieką którego w 1921 r. został powołany do życia Uniwersytet Ludowy w Dalkach k. Gniezna, założony przez księdza Antoniego Ludwiczaka⁴. Uniwersytet ten stawiał przed sobą jako naczelną zadanie, podobnie jak inne uniwersytety założone później przez Towarzystwo (w Zagórz i Odolanowie), wychowanie Polaka-katolika. To niewątpliwie uniwersytet o charakterze katolickim, ale jego program, nakreślony przez księdza Ludwiczaka, miał charakter obywatelsko-społeczny w formułowaniu celów.

W uniwersytetach ludowych powstałych w okresie II Rzeczypospolitej zdecydowanie dominował nurt ideologii chłopskiej. W tym czasie powstało aż 26 tego typu placówek. Niewątpliwie szczytowym osiągnięciem było powstanie dwóch uniwersytetów prowadzonych przez Ignacego i Zofię Solarzów. Pierwszy w Szycach k. Krakowa, w latach 1924–1931, oraz drugi w Gaci k. Przeworska, w latach 1932–1939. W Polsce powojennej działalnością uniwersytetów ludowych zajęła się organizacja społeczna pod nazwą Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych, które stworzyło ogromną – jak na trudne powojenne czasy – sieć 78 internatowych uniwersytetów ludowych⁵.

² F. Popławski, *Polski Uniwersytet Ludowy*, Wyd. Spółdzielcze, Warszawa 1985, s. 30.

³ Z. Kmieciak, *Działalność oświatowo-społeczna w Królestwie Polskim w latach 1900–1914*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1961, nr 3, s. 124, 125.

⁴ F. Popławski, op. cit., s. 13.

⁵ B. Gołębiowski, *TUL wobec wyzwań edukacyjnych XXI wieku*, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 1994, nr 21 (22), s. 23.

Warto wspomnieć, że organizacja ta prowadzi aktywną działalność do dzisiaj. Obecnie funkcjonuje jako pozarządowa organizacja oświatowa zakładająca i prowadząca placówki uniwersytetów ludowych oraz inne, zbliżone duchowo i wychowawczo formy edukacji dorosłych na terenach wiejskich.

Głównym założeniem funkcjonowania uniwersytetów ludowych było dążenie do rozbudzenia w środowisku chłopskim podmiotowej świadomości i aktywności twórczej, gospodarczej, a w szczególności społecznej i kulturotwórczej świadomości przynależności do własnego państwa i dostrzegania swojej roli w kształtowaniu zbiorowej tożsamości kulturowej⁶. Cechą charakterystyczną tych placówek było dotarcie do tych grup mieszkańców wsi, którzy spragnieni byli wiedzy i dążyli do społecznego i kulturalnego awansu. Program wychowawczo-dydaktyczny uniwersytetów ulegał ciągłej ewolucji. Obok nauczania historii i literatury wiele miejsca poświęcano problematyce przyrodniczej, jak również kulturze narodowej i europejskiej. Uniwersytety ludowe stanowiły ważne środowisko kształtowania polskiej, a zarazem europejskiej tożsamości kulturowej.

Placówki te wykorzystywały różnorodne formy oddziaływania edukacyjnego na swoich słuchaczy. Podstawowymi metodami realizowania zakładanych celów wychowawczych były wykład oraz wycieczki krajoznawcze. Olbrzymie znaczenie wychowawcze w uniwersytetach ludowych odgrywała zdefiniowana przez Lucjana Turossa „autokreacja turystyczna”⁷. Turystyka wyzwalała młodzież wiejską z zaściankowego sposobu myślenia, partykularyzmu, otwierała oczy na świat, uczyła patriotyzmu i nie tylko przywiązania do regionalnych tradycji, ale także kształtowała postawy tolerancji i szacunku dla wszystkich ludzi bez względu na rasę, grupę etniczną, kulturę i narodowość.

U podstaw kształcenia i wychowania słuchaczy uniwersytetów ludowych znalazła się idea duchowej animacji i emancypacji chłopów oraz reedukacji ich wad, uprzedzeń, konserwatywnych poglądów, przyzwyczajień, oporów i kompleksów wynikających z poczucia niższości cywilizacyjnej wobec kultury innych narodów. Kształtowaniu orientacji poznawczej, potrzeb i postaw samowychowawczych wychowanków uniwersytetów ludowych sprzyjało organizowanie w ramach działalności tych placówek m.in. ich aktywności turystycznej.

Wychowawcy uniwersytetów ludowych dostrzegali w turystyce nie tylko formę czynnego wypoczynku, ale także wiązali z nią cele ważniejsze, jak poznanie i otwieranie się na kulturę własnego kraju i świata. Wycieczki krajoznawcze, które realizowano najczęściej, w praktyce stwarzały wiele sytuacji wychowawczych, których oddziaływanie na uczestników było wszechstronne. Stanowiły one dla młodzieży wiejskiej intelektualne i emocjonalne wyzwanie do przeżycia wielkiej przygody duchowej, jaką jest kontakt z pamiątkami historii, wskazywały na ich rolę dla zdrowia fizycznego człowieka, wzbogacały wiedzę człowieka, ale i pozwalały kształtować zdolność do badań samodzielnych, a poprzez poznanie ziemi

⁶ I. Błaszczak, *Miejsce Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP w upodmiotowieniu polskiej wsi w latach 1945–1948*, [w:] *Edukacja dorosłych wobec społecznego wykluczenia: przeszłość i teraźniejszość*, red. T. Maliszewski, J. Żerko, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 44, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, „Ateneum” Szkoła Wyższa w Gdańsku, Warszawa–Gdańsk 2012, s. 89.

⁷ L. Tuross, *Andragogika autokreacji*, Piotr Tuross, Warszawa 2007, s. 265.

rodzinnej, jej przyrody, zabytków rodziły przywiązanie i szacunek do tej ziemi. Ponadto wycieczki posiadały znaczenie bardzo praktyczne: stanowiły okazję do porównania życia i gospodarki innych okolic i regionów kraju z życiem innych środowisk. Tak rozumiana turystyka pobudzała do refleksji nad dorobkiem kultury wiejskiej i narodowej oraz nad potrzebą zespolenia tego dorobku z kulturą europejską, a nawet światową.

Znaczenie wycieczki w procesie wychowania młodzieży wiejskiej w poglądach Feliksa Popławskiego

W literaturze naukowej i popularno-naukowej wiele miejsca poświęcono problematyce wychowania, oświaty oraz działalności społeczno-oświatowej prowadzonej w uniwersytetach ludowych, a także twórcom i propagatorom tej działalności takim jak np.: Ignacy Solarz, Jędrzej Cierniak i wielu innych. Nieznana i niedoceniana jest jednak postać i rola F. Popławskiego, jako inspiratora i propagatora tej działalności. Stąd potrzeba podjęcia trudu przypomnienia jego dziedzictwa pedagogicznego, które realizował w polskich uniwersytetach ludowych.

Rycina 1. Feliks Popławski, ur. 25.08.1899 – zm. 27.08.1989

Źródło wszystkich rycin: prywatne zbiory Iwony Błaszczak.

Popławski dorastał w okresie trudnej i bolesnej walki narodu polskiego o odzyskanie niepodległości, jakim był okres zaborów. Następnie splot narodowych problemów, uaktywnionych przez powstanie państwa polskiego w 1918 r., wywarł istotny wpływ na życie społeczeństwa polskiego, jak również warstwy chłopskiej, z której wywodził się i w której wzrastał F. Popławski. Jego losy zresztą były przez całe życie silnie związane z polską wsią i jej problemami.

Nie ulega wątpliwości, że dla Popławskiego źródło pierwotnej inspiracji powstania uniwersytetów ludowych w Polsce stanowiła myśl pedagogiczna i poglądy społeczne oraz etyczne sformułowane przez M.F.S. Grundtviga oraz I. Solarza.

Jakie przesłanie może odczytać współczesne młode pokolenie wsi z idei edukacji turystycznej realizowanej w uniwersytetach ludowych? Otóż F. Popławski wskazywał, że wycieczki uczą słuchaczy UL wytrwałości, zaradności, polegania na własnych siłach, rozwijania nieustannego samokształcenia, odwagi, tolerancji, lepszego rozumienia kultury narodowej i kultury światowej, potrzeby rozwoju edukacji regionalnej.

Wiele wartości turystyki, na które wskazywał F. Popławski, pokrywa się z wartościami, na jakie wskazują współcześni uczeni, jak Kazimierz Denek, który wymienia takie wartości wycieczki, jak:

- tolerancja;
- poszanowanie godności drugiego człowieka;
- poczucie własnej godności;
- rzetelność, wytrwałość;
- odwaga w wyrażaniu swoich myśli;
- przestrzeganie przepisów i zasad;
- zachowanie autentyczności myśli i słów⁸.

Ponadto K. Denek podkreśla, że wycieczki wzmocniają i rozwijają takie cechy, jak:

- ciekawość;
- żądza wiedzy;
- fantazja;
- radość z przyrody, przygody i zabawy;
- otwartość;
- chęć eksperymentowania;
- humor;
- energia;
- gotowość przyjmowania nowych idei;
- wola uczenia się oraz potrzeba i gotowość miłowania innych⁹.

Turystyka edukacyjna jako istotny element programu wychowawczego uniwersytetów ludowych w koncepcji Feliksa Popławskiego

Zdaniem F. Popławskiego wychowanie nie jest procesem samorzutnym, lecz zależy od szeregu warunków i świadomie dobranych środków oddziaływania wychowawczego. Naczelne miejsce wśród tych środków zajmuje treść. Jeżeli chodzi o zakres tematyki, to Popławski proponuje, aby program uniwersytetu ludowego obejmował – obok specjalnie

⁸ K. Denek, *Krajoznawstwo i turystyka w procesie kształcenia*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 2002, nr 2, s. 7.

⁹ *Ibidem*, s. 20.

dobrych cyklów tematycznych z zakresu poszczególnych dziedzin wiedzy – również podstawowe zagadnienia z zakresu aktualnego życia wsi i kraju, informacje i problemy dotyczące stosunków międzynarodowych oraz treści o charakterze emocjonalno-artystycznym, technicznym, praktyczno-użytkowym, rekreacyjnym¹⁰.

Dobór szczegółowej problematyki programowej w ramach poszczególnych jej cykli stanowi jej wartość wychowawczą. Takie ujęcie wynika ze świadomego skupienia pracy uniwersytetu ludowego na oddziaływaniu wychowawczym, a więc i na konsekwentnym uprzywilejowaniu tych treści programowych, które wzmagają jego skuteczność. Akcentowane są podstawowe problemy poszczególnych gałęzi wiedzy, które orientują słuchaczy w ich założeniach, rozwoju i znaczeniu dla człowieka. F. Popławski, obok tego generalnego założenia dotyczącego doboru podstawowej problematyki naukowej programu uniwersytetu ludowego, zawiera w programie UL również zajęcia praktyczne o charakterze artystycznym, techniczno-użytkowym oraz zajęcia rekreacyjno-edukacyjne, do których zalicza wycieczkę.

Rycina 2. Słuchaczki kursu żeńskiego Uniwersytetu Ludowego w Szczytach na wycieczce z okazji uroczystości otwarcia Muzeum Etnograficznego w Krakowie w lipcu 1939 r. W środku grupy Wincenty Witos

¹⁰ Programy Uniwersytetów Ludowych z lat 1945–1973, red. F. Popławski, Warszawa 1974, s. 45 [rękopis]. Vide Prywatne zbiory Iwony Błaszczak: Podstawowe założenia wychowawcze i programowe Uniwersytetu Ludowego opracowane przez Feliksa Popławskiego z 1963 roku, t. 34–35, s. 32 [maszynopis]; Program Uniwersytetu Ludowego opracowany przez Feliksa Popławskiego z 1963 roku, t. 31, s. 7 [maszynopis].

Rycina 3. Grupa słuchaczy uniwersytetu ludowego na wycieczce w Krzykosach 16 VI 1946

Rycina 4. Wycieczka słuchaczy Wiejskiego Uniwersytetu Ludowego w Szycach na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu w 1929 roku

Zajęcia rekreacyjno-edukacyjne mają na celu z jednej strony wytworzenie w zespole słuchaczy odpowiedniej atmosfery emocjonalno-estetycznej, która ułatwia i pogłębia procesy oddziaływania wychowawczego, z drugiej zaś zadaniem tych zajęć jest przekazanie wychowankom pewnych konkretnych umiejętności w zakresie aranżowania życia zespołowo-towarzyskiego, wypoczynku, zajęcia uczą też przywiązania do ojczyzny, szacunku do tradycji, kultury, przyrody. Ale turystyka ma nie tylko służyć kształtowaniu przywiązania do rodzinnego kraju, umacniania poczucia tożsamości narodowej, ale ma także rozwijać świadomość humanistyczną, poczucie wspólnoty z innymi narodami, wzmacniać znaczenie przynależności do gatunku ludzkiego, stanowić zachętę do samokształcenia.

Wśród zajęć uzupełniających odróżniamy dwie zasadnicze grupy. Do pierwszej zaliczamy zajęcia angażujące wszystkich słuchaczy, odbywane w pełnym ich zespole, bądź też w zorganizowanych mniejszych grupach. Zajęcia te wiążą się często tematycznie z treścią wykładów przedpołudniowych i stanowią ich kontynuację. Wymagają też one opieki ze strony pracowników pedagogicznych uniwersytetu ludowego, sprawowanej zwykle w drodze udziału w tych zajęciach przynajmniej jednej osoby z ich zespołu.

Druga grupa zajęć uzupełniających ma charakter edukacyjno-rozrywkowo-rekreacyjny. Składają się na nią zarówno niektóre zajęcia ogólnozespołowe, jak i prowadzone w mniejszych grupach oraz indywidualnie. Do zajęć tej grupy zaliczamy w szczególności wycieczki¹¹.

W koncepcji wychowania F. Popławskiego jedną z form oddziaływań, warunkującą w znacznym stopniu osiągnięcia wychowawcze, jest aktywizacja słuchaczy w trakcie wycieczek. Chodzi o przezwyciężenie skłonności do pasywnej i wyłącznie odbiorczej postawy niektórych jednostek oraz o spożytkowanie dla celów wychowawczych samoradnego dynamizmu większości słuchaczy. F. Popławski przedstawia koncepcję, w której punkt ciężkości przeniesiono na zajęcia uzupełniające, jako doskonały środek do osiągnięcia sukcesu wychowawczego. W jego koncepcji dużo więcej okazji do pobudzania aktywności słuchaczy dostarczają zajęcia uzupełniające¹².

Atrakcyjność wycieczki polega przede wszystkim na wrażeniach, które wywołuje oglądanie dzieł minionych pokoleń, jak również krajobrazów ukształtowanych przez siły przyrody. Ale jest to atrakcyjność wrażeniowa, która może być silna, lecz krótkotrwała, a więc i powierzchowna, szczególnie wobec szybkiego tempa zwiedzania i zalewu wrażeń na wycieczkach podejmowanych bez należytego przygotowania, w myśl zasady „im więcej, tym lepiej”.

Popławski doskonale zdawał sobie sprawę z tego, że aby wycieczka przyniosła rezultat pogłębiony w sensie wychowawczym, zwiedzane obiekty muszą być możliwie w pełni czytelne poznawczo dla zwiedzających, a czytelność tę zapewnia przemyślany i kompetentny komentarz kierownika wycieczki – w myśl zasady „podróże kształcą”, ale ludzi przygotowanych.

¹¹ Ibidem, s. 51.

¹² Podstawowe założenia wychowawcze i programowe Uniwersytetu Ludowego opracowane przez Feliksa Popławskiego dla internatowego uniwersytetu ludowego w Świnoujściu 1963 rok, t. 32, s. 59, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [maszynopis].

F. Popławski podkreślał ogromną rolę turystyki, którą traktuje jako swoisty regulator stosunków międzyludzkich i samookreślenia jednostki ludzkiej¹³. W tym rozumieniu wycieczka jest formą oddziaływania na inteligencję emocjonalną człowieka, ta zaś stanowi siłę, intuicję oraz mechanizm umożliwiający człowiekowi identyfikowanie w różnych sytuacjach i momentach życiowych istoty i treści swoich uczuć, komunikowanie ich innym ludziom, kontrolowanie procesu przeżywania oraz doświadczanie stanów uczuciowych innych osób, z którymi dana jednostka wchodzi w interakcję.

Można zatem powiedzieć, że Popławski w swych poglądach wybiegał w przyszłość, która pokazała (co odzwierciedlają liczne badania naukowe), że inteligencja emocjonalna jest wyrazem indywidualności człowieka, jak podkreśla L. Turos, turystyka – w tym również wycieczka – jest czynnikiem aktywizującym inteligencję emocjonalną, uczy reagowania w sytuacjach zderzenia się kultur¹⁴.

Rola wycieczki w rozwoju integracji edukacji ustawicznej dorosłych

Wyjazd zorganizowany przez uniwersytet ludowy, jako jeden z elementów edukacyjnych, dawał wiele okazji do indywidualnego przeżywania i angażowania się w życie społeczności uniwersyteckiej i lokalnej. Wycieczka stwarzała szeroki wachlarz możliwości zastosowania wielu form i metod kształcenia pozytywnie wpływających na rozwijającą się osobowość młodego pokolenia wsi.

Wycieczka była uznawana przez wychowawców UL za bardzo atrakcyjną formę procesu nauczania–uczenia się, a dobrze zorganizowana spełniała niezastąpioną rolę w procesie samowychowania i samokształcenia. Realizowała jeden z najważniejszych postulatów współczesnej edukacji – aktywizację, czyli zaangażowanie i odpowiedzialność wychowanka za własną edukację.

Warto wspomnieć, iż wycieczka była uznawana za jedną z najbardziej lubianych przez słuchaczy form dydaktyczno-wychowawczych – pomagała eliminować nudę, jako forma aktywna, podczas której słuchacze UL pobudzali swoją dociekliwość i wnikliwość oraz angażowali się w procesy doświadczania i rozumienia świata.

Właśnie wycieczka była tą formą aktywności wychowanków, która w doskonały sposób stwarzała szansę społecznej integracji i refleksji nad wiedzą. Pozwalała słuchaczom UL na lepsze poznanie rówieśników i ich problemów, ułatwiała również zapamiętanie faktów i dogłębne ich zrozumienie. Wycieczki łączyły ze sobą przyjemne z pożytecznym, czyli rekreację z nauką. Rozwijały też zainteresowania i pasje oraz uczyły życia w grupie.

Wychowawca uniwersytetu ludowego miał okazję zaobserwowania relacji, jakie tworzą się w danej grupie. Na wycieczkach wychowawca mógł łatwiej dostrzec, kto w grupie jest liderem, a kto stoi z boku, kto mobilizuje innych, a kto wykazuje postawę bierną.

¹³ Rękopisy wystąpień Feliksa Popławskiego wygłoszonych podczas posiedzeń Prezydium Zarządu TUL RP w latach 1945–1949: *Praca i Życie w uniwersytetach ludowych*, t. 27, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [rękopis].

¹⁴ L. Turos, *Turystyka i inteligencja emocjonalna*, Ypsilon, Warszawa 2002, s. 16.

Jak wynika z powyższych rozważań, wycieczka dostarczała słuchaczom uniwersytetu ludowego wielu doświadczeń, przeżyć czy wiadomości poprzez bezpośrednie zetknięcie się z przedmiotami, faktami, zjawiskami itd.

Wychowawcy, instruktorzy prowadzący wycieczkę, zawsze pamiętali, by dobrze uporządkować przeżycia, spostrzeżenia, doświadczenia, aby potem uczestnicy mogli skorzystać z nich w pełni. Sprawdzenie, uporządkowanie i utrwalanie wiedzy przybierało formę artystyczną czy formę swobodnej wypowiedzi. Uczestnicy wycieczki zbierali wspólnie różne okazy przyrodnicze, tworzywa, pamiątki, które potem były wykorzystywane w trakcie zajęć.

Umiejętności i wiedza, które wychowankowie wynosili z wycieczek, były dla nich ciekawsze, pełniejsze, i – co najważniejsze – trwalsze, gdyż opierały się na ich przeżyciach i doświadczeniach. A wiadomo, że łatwiej zapamiętać coś, co widziało się na własne oczy, co można bezpośrednio przeżyć i doświadczyć, a nie tylko usłyszeć podczas wykładu. Możliwość doświadczenia zjawiska stanowiła dla wychowanków UL inspirację do poznania otoczenia, wywoływała emocje, wpływała na lepsze przyswajanie wiedzy i późniejsze jej praktyczne zastosowanie.

Zatem warto podkreślić, że wycieczki niosą ze sobą wiele aspektów filozoficznych i humanistycznych, a najważniejsze z nich to:

- piękno,
- prawda,
- dobro¹⁵.

Każda z wymienionych wartości ma wpływ na kształtowanie osobowości wychowanka. Walory humanistyczne wycieczek pełnią więc poniższe funkcje:

- hedonistyczną,
- zdrowotną,
- poznawczą,
- resocjalizacyjną,
- estetyczną¹⁶.

Natomiast pod względem dydaktyki wycieczki pełnią funkcje: kształcącą i motywacyjną.

Często to właśnie wycieczki są głównym źródłem wiedzy wychowanków. Wycieczki stanowią ważny element kształtowania wartości społecznych, przekonań, poglądów, umożliwiają formułowanie i przestrzeganie kryteriów oceny zjawisk, procesów kulturowych, faktów, technicznych, społecznych i przyrodniczych. Wycieczki przynoszą wiele korzyści samym nauczycielom:

- dają możliwości pracy nad przebiegiem rozwoju obserwacyjnych zdolności swoich wychowanków;
- uczą tego, jak znaleźć związki między procesami a zjawiskami¹⁷.

Natomiast nauczyciel, dzięki zastosowaniu w edukacji takiej formy pracy, jak wycieczka szkolna, może dużo łatwiej rozważyć różnorodne zagadnienia podczas lekcji. Uważa się,

¹⁵ G. Błażejczyk, *Wycieczki w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, „Lider” 2008, nr 7–8, s. 15.

¹⁶ Ibidem, s. 15.

¹⁷ I. Janowski, *Wycieczki szkolne*, Wyd. AŚ, Kielce 2002, s. 12.

że nauczyciele wykorzystujący wycieczki szkolne w pracy dydaktyczno-wychowawczej zdobywają lepsze wyniki nauczania, pogłębiają zainteresowania swoich podopiecznych. Potrafią urozmaicić proces nauczania, gromadzić pomoce dydaktyczne, pobudzają uczucia patriotyczne, kształtują pozytywne cechy charakteru i osobowości swoich wychowanków.

Dobrze przygotowana wycieczka daje zatem wiele możliwości lepszego i aktywniejszego rozwoju psychicznego, emocjonalnego, poznawczego i fizycznego wychowanków.

Rola wychowawcy w organizacji wycieczki

F. Popławski podkreślał, że nawet najbardziej starannie opracowane cele wycieczek oraz dostosowane do nich treści, metody i formy będą skazane na niepowodzenie, jeśli do przeprowadzenia wycieczki nie ma odpowiednio wykwalifikowanej kadry.

Dodatnią właściwością rodzinnego układu stosunków wewnętrznych panujących w UL jest zbliżenie do siebie wszystkich członków „rozszerzonej rodziny”, a w szczególności zmniejszenie dystansu między słuchaczami a wykładowcami. Ułatwia to nawiązywanie kontaktów indywidualnych, co przyczynia się w znacznym stopniu do pogłębienia wpływu wychowawczego tej placówki.

Doniosłość koncepcji pedagogicznych Popławskiego polega w dużej mierze na dostrzeżeniu pewnych prawidłowości w procesie wychowania, takich jak: im ciekawsza osobowość człowieka, tym głębiej przeżywa on różne problemy wewnętrzne i tym więcej staje przed nim zasadniczych problemów i pytań, na które nie jest łatwo młodej osobie znaleźć zadowalającą odpowiedź. A ponieważ do uniwersytetu ludowego trafiają przede wszystkim słuchacze wyróżniający się aktywnością społeczną (jeśli zostali odpowiednio dobrani), nurt życia zespołowego takiej grupy młodych ludzi odznacza się żywotnością i bogactwem problemów. Wprawdzie już tematyka programowa, a także metoda wykładów w uniwersytecie ludowym wychodzą niejako na spotkanie problemom i pytaniom nurtującym słuchaczy, jednak treści wykładów, z natury rzeczy ogólne, nie zawsze kojarzą się wprost z ich osobistymi potrzebami i oczekiwaniami. Może się też zdarzyć, że nie zostaną one w pełni zrozumiane lub że wywołają jakieś wątpliwości. Popławski proponuje jako alternatywę właśnie indywidualny kontakt wychowawcy z poszczególnymi słuchaczami, stwarzający okazję do ujawnienia ich osobistych trudności i problemów życiowych oraz do poważnego i wnikliwego wysłuchania ich przez wychowawcę.

I na tym właśnie polega istota osobistych kontaktów nawiązujących się pomiędzy słuchaczem a wychowawcą w okresie kursu. Doświadczenie pokazało, że często kontakty te właśnie podczas wycieczek przeradzały się w głęboki szacunek do wychowawcy i przywiązanie do uniwersytetu, w którym sprawuje on swoją działalność.

Czy można mówić o metodzie tam, gdzie kształtują się stosunki osobiste między ludźmi? Wątpliwość ta jest uzasadniona, jeżeli chodzi o stosunki międzyludzkie o charakterze towarzyskim. F. Popławski stwierdza jednak, że musimy pamiętać, iż w rozważanym tu przypadku mamy do czynienia nie ze stosunkiem między osobami równorzędnymi, ale z zamierzonym i celowym stosunkiem wychowawczym, zachodzącym podczas często

długich i meczących wycieczek, w którym pozycja partnerów nie jest równorzędna, a pedagog ma za zadanie nieść pomoc wychowawczą słuchaczowi, ten zaś – uznając autorytet i kompetencję wychowawcy – oczekuje z zaufaniem jego informacji, opinii czy porady.

Pierwszą zasadą, której powinno się przestrzegać podczas wspólnych wycieczek, według F. Popławskiego jest systematyczna i równomierna obserwacja przez wychowawcę wszystkich członków zespołu słuchaczy. Popławski zwraca uwagę na to, gdyż pedagog mniej doświadczony, a zaabsorbowany wielością spraw, widzi często zespół swoich słuchaczy jako całość, dostrzega na jego tle jednostki najaktywniejsze, natomiast pewne grupy uczestników mniej aktywnych uchodzą jego uwadze; jednostki te nie są wówczas przez niego obserwowane w sposób planowy. Należy również przyjąć zasadę traktowania kontaktów wychowawcy z poszczególnymi słuchaczami jako sprawy osobistej dwóch osób zainteresowanych. A więc nie zapowiadać i nie planować tego typu kontaktów. Możliwość zwracania się słuchaczy do wychowawcy z własnymi sprawami jest wielokrotnie poruszana przez F. Popławskiego i powinna wyłonić się samoczynnie w trakcie wspólnych kontaktów podczas wycieczki – będzie to raczej wynik tego współżycia i wytworzonej atmosfery zaufania wzajemnego, nie zaś zaplanowana z góry dyrektywa. Tylko na takiej drodze indywidualne kontakty między słuchaczem i wychowawcą mogą przynieść pożądane rezultaty.

Podsumowanie

Powrót do sprawdzonych form wychowania, jakie realizowane były w uniwersytetach ludowych w okresie XX-lecia międzywojennego w Polsce, może stanowić cenny wkład na drodze poszukiwań wspólnych wartości edukacji. Wkład ten polega na poszukiwaniu takich rozwiązań wychowawczych, które wywierają autentyczny i trwały wpływ na drodze kształtowania indywidualności człowieka przez zastosowanie pedagogii dialogu w relacji człowiek – mała ojczyzna – świat. Organizowane przez UL wycieczki stanowiły wzorzec aktywnej i twórczej postawy, kultury współżycia z naturalnym środowiskiem, pasji krajoznawczej, wynikającej z umiłowania i rozumienia ojczyzny.

Postulaty sformułowane i realizowane w polskich uniwersytetach ludowych wnoszą istotny wkład w poszukiwanie wspólnych idei. Wycieczki organizowane w UL pozwalały ich słuchaczom realizować potrzebę poznawania odmienności świata, która jest jednym z najgłębszych i najcenniejszych ludzkich pragnień. Źródłem tej potrzeby było przekonanie o pięknie, różnorodności i niezwykłości świata, o tym, że kontakt z nim może się stać źródłem radości i poczucia szczęścia.

Propagowanie, kontynuowanie i rozwijanie przez kolejne pokolenia realizowanej przed laty działalności uniwersytetów ludowych, jako wartościowych wzorów wychowania poprzez edukację turystyczną dorosłych, może stanowić istotny wkład w nieustanne ożywianie, a nawet ubogacanie szeroko rozumianego życia społeczności wiejskiej. Turystyka edukacyjna realizowana w UL budowała u słuchaczy poczucie tożsamości, konieczność lepszego poznania własnej kultury. Wspólne podróże dawały wychowankom uniwersytetu poczucie przynależności do małej ojczyzny, wspólnoty danego regionu czy państwa, były wyrazem

różnorodności, która stanowi ogromną wartość. To właśnie często dzięki wycieczkom młodzież wiejska zdobywała szacunek dla odrębności, umiejętności współżycia mimo różnic, tolerancję dla innych kultur.

Atrakcyjność i aktualność idei realizowanych w uniwersytetach ludowych polega w szczególności na poszanowaniu i pielęgnowaniu wartościowych elementów kultury ludowej, docenianiu roli edukacji regionalnej w integracji i twórczym rozwoju Europy.

Dzięki wycieczkom słuchacze UL mieli możliwość bezpośredniego poznania własnego środowiska, regionu, właściwości geograficznych, etnicznych, historycznych, kulturowych lub gospodarczych ojczyzny czy innych krajów.

Wycieczki w uniwersytetach ludowych stanowiły szczególny rodzaj oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych. Były bogatym źródłem przeżyć, doznań i wrażeń, a także zachętą do aktywnego działania wychowanków. Należały one do bardzo efektywnych i lubianych przez słuchaczy form organizacyjnych procesu dydaktyczno-wychowawczego UL. F. Popławski zaliczał wycieczki do podstawowych elementów kształcenia i autoedukacji w procesie nauczania. Wycieczki szkolne były przede wszystkim interesującymi spotkaniami, a jednocześnie sposobami wprowadzania, pogłębiania, rozszerzania lub utrwalania realizowanych w UL treści kształcenia. Bezpośrednie zetknięcie się wychowanka z otoczeniem przyrodniczym podczas wycieczki stanowiło jedną z tych form dydaktyczno-wychowawczych, która wywoływała u uczestników zaciekawienie, zaspokajała potrzebę wiedzy, nasuwała liczne pytania, budziła zdziwienie, dawała szerokie możliwości doświadczeń, pobudzała zainteresowania, kształtowała postawy oraz właściwy stosunek do otoczenia i odczuwania jego piękna.

Bibliografia

- Błaszczak I., *Miejsce Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP w upodmiotowieniu polskiej wsi w latach 1945–1948*, [w:] *Edukacja dorosłych wobec społecznego wykluczenia: przeszłość i teraźniejszość*, red. T. Maliszewski, J. Żerko, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 44, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, „Ateneum” Szkoła Wyższa w Gdańsku, Warszawa–Gdańsk 2012.
- Błaszczak I., *Rola UL w upowszechnianiu kultury chłopskiej poprzez turystykę*, [w:] *Wielokulturowość w turystyce*, red. E. Puchnarewicz, Wyd. WSTiJO, Warszawa 2010.
- Błażejczyk G., *Wycieczki w procesie dydaktyczno-wychowawczym*, „Lider” 2008, nr 7–8.
- Denek K., *Krajoznawstwo i turystyka w procesie kształcenia*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 2002, nr 2.
- Gąsecki K., *Wychowanie do dialogu z przyrodą w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Twórcze działania przyrodnicze i matematyczne w edukacji wczesnoszkolnej*, red. A. Komorowska-Zielony, Wyd. UG, Gdańsk 2008.
- Gołębiowski B., *TUL wobec wyzwań edukacyjnych XXI wieku*, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 1994, nr 21 (22).
- Janowski I., *Wycieczki szkolne*, Wyd. AŚ, Kielce 2002.
- Kmieciak Z., *Działalność oświatowo-społeczna w Królestwie Polskim w latach 1900–1914*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1961, nr 3.

- Misiorna E., *Dynamika zmian w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Integracja w edukacji wczesnoszkolnej*, red. E. Misiorna, E. Ziętkiewicz, PDW „Ławica”, Poznań 1997.
- Popławski F., *Polski Uniwersytet Ludowy*, Wyd. Spółdzielcze, Warszawa 1985.
- Turos L., *Andragogika autokreacji*, Piotr Turos, Warszawa 2007.
- Turos L., *Turystyka i inteligencja emocjonalna*, Ypsilon, Warszawa 2002.

Zbiory archiwalne

- Podstawowe założenia wychowawcze i programowe Uniwersytetu Ludowego opracowane przez Feliksa Popławskiego dla internatowego uniwersytetu ludowego w Świnoujściu 1963 rok, t. 32, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [maszynopis].
- Podstawowe założenia wychowawcze i programowe Uniwersytetu Ludowego opracowane przez Feliksa Popławskiego z 1963 roku, t. 34–35, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [maszynopis].
- Rękopisy wystąpień Feliksa Popławskiego wygłoszonych podczas posiedzeń Prezydium Zarządu TUL RP w latach 1945–1949: Praca i Życie w uniwersytetach ludowych, t. 27, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [rękopis].
- Program Uniwersytetu Ludowego opracowany przez Feliksa Popławskiego z 1963 roku, t. 31, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [maszynopis].
- Programy Uniwersytetów Ludowych z lat 1945–1973, red. F. Popławski, Warszawa 1974, prywatne zbiory Iwony Błaszczak [rękopis].

Streszczenie

Przybliżenie idei i koncepcji wychowania Feliksa Popławskiego realizowanej w UL ma na celu ukazanie trafności, piękna i aktualności jego poglądów na szerokie zastosowanie turystyki edukacyjnej w pracy dydaktyczno-wychowawczej, w kontakcie z przyrodą, ludźmi i ich kulturą, z zabytkami cywilizacji i śladami przeszłości.

Słowa kluczowe: turystyka edukacyjna, Feliks Popławski, uniwersytety ludowe, praca dydaktyczno-wychowawcza

Abstract

The aim of this article is to formulate and bring closer Feliks Popławski's ideas and conceptions of education carried out in Folk High Schools and to show the relevance, beauty and topicality of his views which have a wide range of application in a didactic-educational work. With nature, people and their culture, with civilization monuments and traces of the past.

Keywords: educational tourism, Feliks Popławski, folk high schools, didactic-educational work

NOTKA O AUTORCE

Dr Iwona Błaszczak, andragog, teoretyk wychowania, specjalista zajmujący się problematyką komunikacji społecznej, obecnie adiunkt w Katedrze Edukacji i Kultury SGGW w Warszawie;

autorka publikacji z zakresu wychowania i kształcenia dorosłej młodzieży wiejskiej w polskich i duńskich uniwersytetach ludowych, współczesnych kontekstów wychowania, wdrażania andragogicznych modeli kształcenia dorosłych w przemyśle, roli komunikacji społecznej w edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych.